

*dr Ewa Baran*¹

Katedra Polityki Gospodarczej
Uniwersytet Rzeszowski

*dr Ewa Kubejko-Polańska*²

Katedra Polityki Gospodarczej
Uniwersytet Rzeszowski

*dr Jadwiga Pawłowska-Mielech*³

Katedra Finansów i Rachunkowości
Uniwersytet Rzeszowski

Potrzeby seniorów na tle zmian sytuacji demograficznej gmin wiejskich Podkarpacia⁴

Abstrakt

Starzenie się społeczeństwa i świadomość potrzeby aktywizacji osób starszych skłaniają do intensyfikacji działań na rzecz poprawy ich jakości życia, szczególnie na obszarach wiejskich, które wymagają dostosowanej lokalnej polityki senioralnej. Procesy demograficzne i rosnące niezadowolenie seniorów uczyniły ich istotnym podmiotem polityki społecznej na różnych szczeblach. Celem artykułu była identyfikacja potrzeb seniorów zamieszkujących obszary wiejskie Podkarpacia oraz wskazanie przemian demograficznych na tym obszarze jako istotnego uwarunkowania planowania działań odpowiadających na aktualne wyzwania w obszarze lokalnej polityki senioralnej. Dla zrealizowania założonego celu badawczego sformułowano następujące hipotezy badawcze: 1) seniorzy zamieszkujący obszary wiejskie województwa podkarpackiego dostrzegają słaby rozwój gospodarczy gmin, a wraz z wiekiem ich opinie w tym zakresie stają się coraz bardziej krytyczne; 2) seniorzy zgłaszają deficyty w obszarze zaspokojenia zróżnicowanych potrzeb, a zmienność ich poglądów determinowana jest płcią, wiekiem, wykształceniem i sytuacją materialną.

W badaniu potrzeb seniorów w gminach wiejskich w województwie podkarpackim, wykorzystano technikę ankiety papierowej (PAPI). Posłużono się specjalnie przygotowanym narzędziem, tj. kwestionariuszem ankiety, który składał się z dwóch części. Pierwszą część stanowiły pytania opi-

¹ Dane kontaktowe: e-mail: ebaran@ur.edu.pl. ORCID: 0000-0002-0105-6183.

² Dane kontaktowe: e-mail: ekubejko@ur.edu.pl. ORCID: 0000-0002-8271-153X.

³ Dane kontaktowe: e-mail: jpawłowska@ur.edu.pl. ORCID: 0000-0002-6936-7850.

⁴ Źródło finansowania: środki na działalność naukową.

sujące respondentów. Druga część zawierała pytania dotyczące lokalnych warunków i potrzeb seniorów mieszkających na obszarach wiejskich.

Analiza odpowiedzi respondentów wykazała, że osoby starsze przeciętnie oceniają rozwój gmin, a ich opinie pogarszają się wraz z wiekiem. Wysoko natomiast oceniają obsługę administracyjną, lecz wskazują w największym stopniu na deficyty w zakresie ochrony zdrowia i opieki społecznej. Młodszy seniorzy podkreślają potrzebę rozwoju oferty rekreacyjnej, natomiast kobiety zwracają uwagę na znaczenie integracji międzypokoleniowej. Obserwuje się również spadek zainteresowania seniorów aktywnością publiczną i społeczną.

Słowa kluczowe: polityka senioralna, rozwój lokalny, obszary wiejskie, demografia, starzenie się społeczeństwa.

The needs of seniors in the context of changing demographic situation in rural areas of Podkarpacie

Abstract

The ageing of society and the growing awareness of the need to activate older people encourage the intensification of activities aimed at improving their quality of life, especially in rural areas, which require adapted local senior policy. Demographic processes and the growing dissatisfaction of seniors have made them an important subject of social policy at various levels. The aim of this article was to identify the needs of seniors living in rural areas of the Podkarpacie region and to highlight demographic changes in this area as a significant determinant of planning actions to address current challenges in local senior policy. To achieve the research objective, the following research hypotheses were formulated: 1. Seniors living in rural areas of the Podkarpacie Voivodeship perceive the poor economic development of municipalities, and with age, their opinions in this regard become increasingly critical; 2. Seniors report deficits in meeting diverse needs, and the variability of their views is determined by gender, age, education, and financial situation.

In the study of the needs of seniors in rural communes in the Podkarpackie Province, the paper survey technique (PAPI) was used. A specially prepared tool was used, i.e. a survey questionnaire, which consisted of two parts. The first part consisted of questions describing the respondents. The second part contained questions regarding local conditions and the needs of seniors living in rural areas.

Analyses of the respondents' responses showed that older people have an average assessment of the development of communes, and their opinions deteriorate with age. Seniors highly evaluate administrative services, but most of all indicate deficits in the area of health care and social care. Younger seniors emphasize the need to develop recreational opportunities, while women draw attention to the importance of intergenerational integration. A decline in seniors' interest in public and social activity is also observed.

Keywords: senior policy, local development, rural areas, demography, population aging.

JEL: J180, R110, R500.

WPROWADZENIE

Intensyfikacja działań na rzecz poprawy jakości życia osób starszych wynika w głównej mierze z powszechnie występującego zjawiska starzenia się społeczeństwa.

czeństwa. Nie bez znaczenia jest również stale wzrastająca świadomość potrzeby włączania osób starszych w procesy rozwoju społeczno-gospodarczego jednostek terytorialnych. Obszary wiejskie stanowią szczególne wyzwanie w kwestii kształtowania lokalnej polityki senioralnej z uwagi na specyfikę i różnorodność uwarunkowań funkcjonowania ich społeczności. Wiek XXI staje się czasem działań na rzecz starzejącego się społeczeństwa, aktywizacji osób starszych, angażowania ich w różne formy działań o charakterze społecznym i obywatelskim (Pikuła, 2021, s. 127).

Procesy demograficzne i rosnące niezadowolenie osób starszych z ich sytuacji spowodowały, że seniorzy stali się przedmiotem polityki społecznej na szczeblu międzynarodowym, regionalnym, krajowym i lokalnym (Wieczorkowska, 2020, s. 126). Starzenie się społeczeństwa jako zjawisko o skutkach społeczno-gospodarczych jest obszarem analiz w ramach wielu dyscyplin nauki. Przygotowane raporty (*Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2022 r.*, 2023; *Jakość życia osób starszych w Polsce*, 2020; *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2022 r.*, 2023) stanowią podstawę monitoringu zmieniającej się sytuacji osób starszych dla realizacji strategii, projektów i różnych działań likwidujących problemy tej grupy społecznej.

Interdyscyplinarny charakter tego obszaru badań determinuje konieczność analizy na przykład wpływu starzenia się społeczeństwa na zmiany popytu konsumpcyjnego w różnych sektorach gospodarki (Iparraguirre, 2019), uwarunkowań wykluczenia cyfrowego w starzejącym się społeczeństwie (Adamczyk, Betlej, 2021) czy też edukacji, pracy i wolontariatu osób starszych, który jest bardzo ważnym aspektem aktywnego starzenia się (Morrow-Howell, 2010; Słabiak 2023, s. 138; Pikuła, 2021, s. 132–133; Wieczorkowska, 2020, Raport..., 2024). Ważnym obszarem badawczym jest również kwestia problemów, wyzwań i zakresu działań jednostek samorządu terytorialnego oraz sposobu, w jaki lokalne władze mogą wykorzystać potencjał srebrnej gospodarki (Maj-Waśniowska, Jedynek, 2020, s. 19).

W dyskusjach nad realizacją polityki senioralnej Ł. Jurek podkreśla potrzebę jej doskonalenia, dostrzegając problem ograniczenia działań publicznych w głównej mierze do zabezpieczenia socjalnego (świadczeń pieniężnych, opieki zdrowotnej, usług opiekuńczych), które kształtuje poziom życia osób starszych. Współcześnie od polityki społecznej oczekuje się, że wyjdzie ona poza ten wąski krąg i obejmie nowe dziedziny, takie jak: aktywizacja, integracja, edukacja, rozrywka, kultura. Autor podkreśla, iż chodzi o stworzenie takich warunków, by ludzie starzy „wyszli z cienia”, by mogli stać się aktywnymi i zaangażowanymi podmiotami życia społecznego. Celem polityki społecznej powinno być zatem kreowanie nie tylko poziomu, ale również jakości życia seniorów (2015, s. 44).

W Polsce pierwszym dokumentem, który szeroko podejmował problematykę osób starszych, były *Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020*, gdzie w sposób holistyczny wskazywano obszary wymagające podjęcia konkretnych działań w celu podniesienia jakości życia najstarszych mieszkańców (Uchwała nr 238 RM..., 2013). Następnie powstał nowy akt prawny, który określił

działalność polityki senioralnej w Polsce do 2030 r., o nazwie *Polityka społeczna wobec osób starszych do 2030* (Uchwała nr 161 RM..., 2018; *Polityka społeczna...*, 2018). Zawarta w tym dokumencie definicja polityki senioralnej wskazuje na „celowe, długofalowe i systemowe oddziaływanie państwa oraz innych podmiotów publicznych i niepublicznych na kształtowanie warunków prawnych, ekonomicznych oraz społecznych w celu tworzenia osobom starszym korzystnej dla nich sytuacji życiowej, dostosowanej do zmieniających się wraz z wiekiem potrzeb społecznych, ekonomicznych oraz opieki i ochrony zdrowia w każdym okresie życia osoby w starszym wieku” (*Polityka społeczna...*, 2018, s. 5). Zwraca się uwagę na fakt, że w założeniach polityki senioralnej do roku 2030 wprowadzono podział działań na te skierowane do ogółu seniorów oraz na te wobec niesamodzielnych osób starszych. Podział ten jasno wskazuje, iż stan zdrowia i stopień samodzielności determinują odczuwany dobrostan, jakość życia oraz potrzeby (Słabiak, 2023, s. 98).

Województwo podkarpackie wyróżnia się na tle kraju odmiennością procesów demograficznych, charakteryzowanych m.in. przez wyższe i rosnące wskaźniki udziału ludności wiejskiej i przeciętne dalsze trwanie życia osób w wieku 65+. Wobec powszechnych procesów starzenia się powstają pytania o kondycję tej części społeczeństwa i jej perspektywę w kontekście potrzeby podejmowania działań wpisujących się w realizację polityki senioralnej – szczególnie wspierającej aktywność seniorów. Dlatego też w 2023 r. podjęto badania, których celem było rozpoznanie lokalnych warunków i potrzeb seniorów mieszkających na obszarach wiejskich Podkarpacia.

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja potrzeb seniorów zamieszkujących obszary wiejskie Podkarpacia oraz wskazanie przemian demograficznych na tym obszarze jako istotnego uwarunkowania planowania działań odpowiadających na aktualne wyzwania w obszarze lokalnej polityki senioralnej. Dla zrealizowania założonego celu badawczego sformułowano następujące hipotezy badawcze: 1) seniorzy zamieszkujący obszary wiejskie województwa podkarpackiego dostrzegają słaby rozwój gospodarczy gmin, a wraz z wiekiem ich opinie w tym zakresie stają się coraz bardziej krytyczne; 2) seniorzy zgłaszają deficyty w obszarze zaspokojenia zróżnicowanych potrzeb, a zmienność ich poglądów determinowana jest płcią, wiekiem, wykształceniem i sytuacją materialną.

METODYKA I ZAKRES BADAŃ

W badaniu potrzeb seniorów w gminach wiejskich w województwie podkarpackim wykorzystano powszechną w obszarze metod sondażowych technikę ankiety papierowej (PAPI). Posłużono się specjalnie przygotowanym na potrzebę tego badania narzędziem, tj. kwestionariuszem ankiety, który składał się z dwóch części. Pierwszą część stanowiły pytania opisujące respondentów. Druga – zawierała pytania dotyczące lokalnych warunków i potrzeb seniorów mieszkających na obszarach wiejskich.

W niniejszym opracowaniu omówiono te pytania, które służyły identyfikacji sfery życia społecznego w środowisku lokalnym, gdzie osoby starsze dostrzegają deficyty w stosunku do ich własnych potrzeb oraz oceny sytuacji gminy i aktywności władz lokalnych w zakresie stworzenia dogodnych warunków życia mieszkańców.

Zbiorowość generalną stanowili mieszkańcy obszarów wiejskich województwa podkarpackiego w wieku 60+. Doboru próby dokonano w sposób nielosowy (nieprobabilistyczny) o charakterze celowym, a podstawą doboru była dostępna wiedza na temat istotnych dla badania cech charakteryzujących respondentów, tj. wiek (60–69, 70–79, 80 i więcej), płeć (K, M) i miejsce zamieszkania (gmina wiejska lub obszar wiejski w gminie miejsko-wiejskiej).

Podczas przeprowadzonego, w okresie od 1 marca 2023 r. do 30 kwietnia 2023 r., badania sondażowego wśród mieszkańców obszarów wiejskich województwa podkarpackiego uwzględniono osoby z różnych grup społecznych i środowiskowych. Ostatecznie przyjęta do analizy liczebność próby wyniosła 431, obejmując respondentów z 251 wsi w 133 gminach (tabela 1).

Tabela 1. Charakterystyka respondentów według płci i wieku

Płeć	Wiek/Wykształcenie	Liczba osób	Odsetek [%]
Kobiety	60–69	101	43
	70–79	95	41
	80 i więcej lat	38	16
	Razem	234	54
Mężczyźni	60–69	83	42
	70–79	73	37
	80 i więcej lat	41	21
	Razem	197	46
Kobiety	gimnazjalne lub niższe	41	18
	zawodowe	106	45
	średnie	63	27
	wyższe	24	10
Mężczyźni	gimnazjalne lub niższe	34	17
	zawodowe	109	55
	średnie	41	21
	wyższe	13	7
Ogółem		431	100

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki uzyskane w przeprowadzonym badaniu sondażowym stworzyły bazę informacji pozwalającą na zastosowanie analiz statystycznych. Eksploracja da-

nych miała na celu uchwycenie prawidłowości występujących pomiędzy opiniami i ocenami respondentów a cechami charakteryzującymi zbiorowość próbną, do których zaliczono płeć, wiek, wykształcenie oraz sytuację materialną ankietowanych seniorów.

Dla zobrazowania przemian demograficznych ludności wiejskiej Podkarpacia wykorzystano ogólnodostępne dane Banku Danych Lokalnych GUS prezentowane na tle regionu i kraju dla lat 2019–2023.

STARZENIE SIĘ LUDNOŚCI WIEJSKIEJ PODKARPACIA NA TLE SYTUACJI DEMOGRAFICZNEJ W KRAJU

Proces starzenia się mieszkańców Polski jest zjawiskiem dotykającym zarówno miasta, jak i obszary wiejskie, a jego nasilenie w obu zbiorowościach zarysowało się w drugiej dekadzie XXI w. Jest on postrzegany jako zjawisko powszechne i nieodwracalne (Wrzochalska, 2024, s. 12). Biorąc pod uwagę prognozy demograficzne dla naszego kraju, należy wnioskować, iż zmiany dokonujące się w grupie osób starszych będą stanowić wyzwanie dla polityki senioralnej. Dane statystyczne GUS dotyczące zmiany liczby ludności w latach 2019–2023 wskazują, że przy ogólnym spadku populacji wzrost liczby seniorów⁵ na poziomie kraju wyniósł 2 p.p. (o ponad 189 tys.), a na Podkarpaciu blisko 5 p.p. (o ponad 23 tys.)⁶. Skutkiem tego są zmiany struktury wieku ludności – szczególnie przyrost udziału osób 60+, w Polsce o 1 p.p. i odpowiednio na Podkarpaciu o 1,8 p.p. przedstawione na rysunku 1.

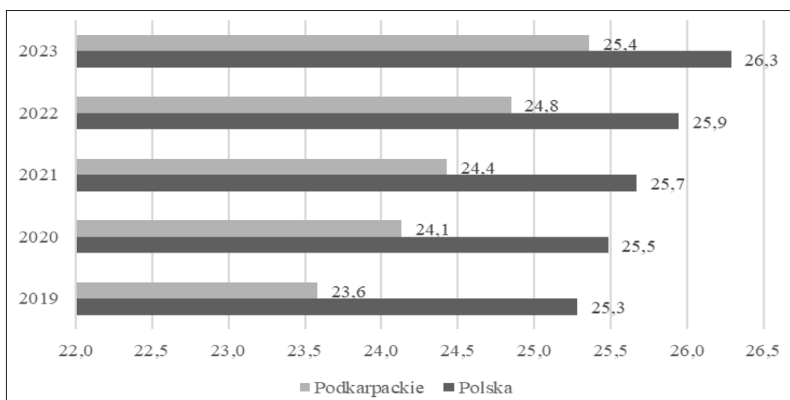
Oznacza to, że korzystniejsza struktura wieku wyróżniająca Podkarpacie na tle kraju we wcześniejszych latach upodabnia region do przeciętnych wartości dla kraju przez przyśpieszenie tempa starzenia się ludności. Taką tendencję zmian potwierdzają szczególnie informacje GUS o stanie ludności wsi. Uwzględniając liczbę ludności w wieku 65 lat i więcej, zauważa się jej wzrost w analizowanych latach (w Polsce o 10,5 p.p., a na Podkarpaciu o 7,5 p.p.).

Pamiętając, że Podkarpacie wyróżnia się w kraju najwyższym wskaźnikiem udziału ludności wiejskiej, zauważa się zbliżone do średnich krajowych udziały osób w wieku poprodukcyjnym ludności wsi i podobne tempo wzrostu tego udziału (tabela 2).

Znaczenie polityki senioralnej i konieczność podejmowanych działań na rzecz osób starszych będzie wzrastać w przyszłości w związku z wydłużaniem się życia ludności. Sięgając do prognoz demograficznych, należy spodziewać się dalszego wzrostu liczby seniorów w kolejnych dekadach (rysunek 2).

⁵ W Polsce za starszą uznaje się osobę, która ukończyła 60 lat, zob. Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz.U. z 2015 r., poz. 1705).

⁶ W 2019 r. ludności w wieku 60 lat i więcej było w Polsce 9 703 745, a w 2023 r. – 9 893 721, zaś na Podkarpaciu odpowiednio: w 2019 r. – 501 590, a w 2023 r. – 525 356.

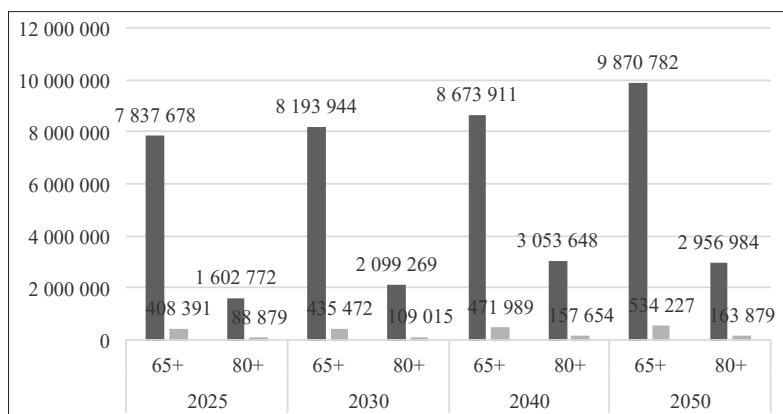
Rysunek 1. Udział osób w wieku 60 lat i więcej w ogólnej liczbie ludności w latach 2019–2023 [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Tabela 2. Ludność w wieku poprodukcyjnym na wsi w Polsce i na Podkarpaciu w latach 2019–2023

Wyszczególnienie	2019	2020	2021	2022	2023
liczba osób [w tys.]					
Polska	2 371 735	2 437 094	2 477 154	2 543 709	2 621 583
Podkarpackie	194 687	197 178	198 727	203 318	209 227
odsetek ludności wsi [%]					
Polska	15,45	15,92	16,21	16,65	17,18
Podkarpackie	15,62	15,98	16,20	16,60	17,11

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Rysunek 2. Prognoza stanu ludności na Podkarpaciu w wieku 65 lat i więcej oraz 80 i więcej w perspektywie do 2050 r. na tle kraju

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Według informacji GUS⁷ w 2023 r. przeciętne dalsze trwanie życia osób w wieku 65 lat, żyjących na wsi w kraju, wynosiło dla mężczyzn 15,7 roku, a dla kobiet 20 lat. Na Podkarpaciu było dłuższe o rok zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet – wynosiło odpowiednio 16,7 oraz 21 lat. Interesujący jest fakt ogólnego wzrostu tych wskaźników dla ludności wiejskiej względem 2022 r.: ogólnie w kraju o 0,8 roku – dla mężczyzn (z 14,9) i kobiet (z 19,2), natomiast na Podkarpaciu wzrost dla mężczyzn był wyższy i wyniósł 1,2 roku (z 15,5), zaś dla kobiet o 0,9 roku (z 20,1). Przy tendencji spadku ogólnej liczby ludności i wydłużaniu się życia w perspektywie do roku 2050 przewidywany jest wzrost liczebny subpopulacji osób starszych powyżej 65. roku życia. Jednocześnie wzrastać ma także do 2040 r. liczebność najstarszych seniorów – w wieku ponad 80 lat. Szczegółowe dane zestawione na rysunku 2 wskazują, że pomiędzy 2025 a 2050 r. przybędzie w Polsce o 26% osób po 65. roku życia i aż o 84% – w wieku ponad 80 lat. Odpowiednie zmiany dla Podkarpacia mają oznaczać wzrost najstarszych seniorów o 31% i 84%, co stanowi poważne wyzwanie dla realizacji polityki senioralnej w tym regionie. Przemiany związane ze sprostaniem wyzwaniom i możliwościom XXI w., przed którymi stoją obszary wiejskie, dotyczą również poprawy jakości życia ich mieszkańców (Stanny, Komorowski, Rosner, Mróz, 2022, s. 6)⁸, wśród których wzrasta udział osób starszych. Jest to istotne w kontekście obserwowanego w naszym kraju zjawiska upodabniania się, aspiracji i potrzeb ludności wiejskiej do potrzeb mieszkańców miast (Wrzochalska, 2024, s. 5).

POTRZEBY SENIORÓW OBSZARÓW WIEJSKICH PODKARPACIA

Aktywność osób starszych rozumiana zgodnie z rekomendacjami Światowej Organizacji Zdrowia, która propaguje koncepcję aktywnego starzenia się, oznacza jak najdłuższą samodzielność seniorów w codziennym funkcjonowaniu oraz aktywne uczestnictwo w życiu społecznym i gospodarczym. Brak odpowiedniego przygotowywania środowisk lokalnych oraz brak zapewnienia optymalnych warunków dla osób starszych ogranicza możliwości wychodzenia z domu i spotykania się z innymi ludźmi. W konsekwencji tego seniorzy stają się coraz mniej samodzielni i przedwcześnie uzależniają się od pomocy osób trzecich (Kubejko-Polańska, Szpyrka, 2022, s. 85). W celu przeciwdziałania temu powszechnemu zjawisku niezbędne jest zastosowanie konkretnych rozwiązań w środowiskach lokalnych, w których stan zagospodarowania i wyposażenia w trwałe elementy infrastruktury należy do zadań władz samorządowych.

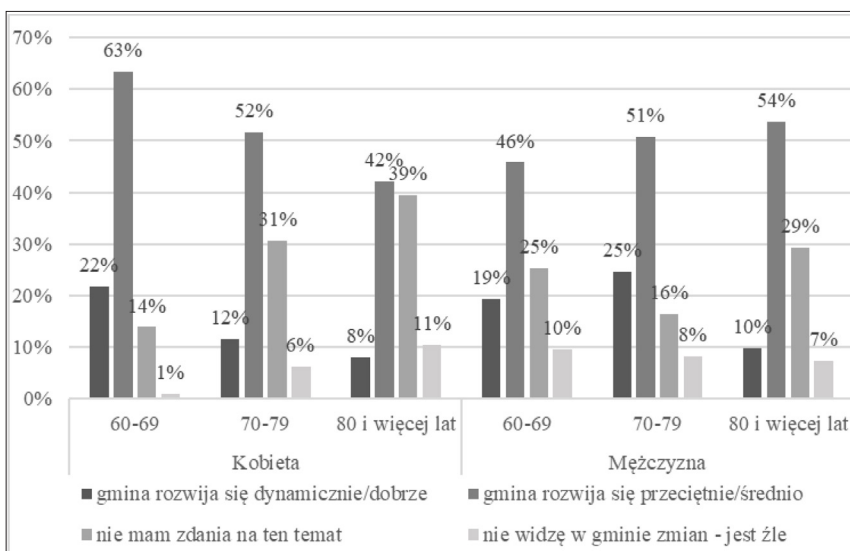
⁷ Dane Banku Danych Lokalnych GUS: <https://bdl.stat.gov.pl/bdl>.

⁸ „Lepsza polityka wiejska dla lepszego życia” to motyw zasad kształtowania polityki wiejskiej *Principles on Rural Policy* sformułowanych w Paryżu przez OECD w 2019 r.

Analizy poziomu rozwoju gmin, opierające się na społeczno-ekonomicznych i przestrzennych wskaźnikach jakości życia na obszarach wiejskich, mogą się jednak znacznie różnić od tego, jak sytuację w danej gminie postrzegają jej mieszkańcy. Coraz częściej zwraca się uwagę na potrzebę prowadzenia badań sondażowych, dzięki którym można poznać poglądy społeczeństwa (Pasek, 2019, s. 55–56).

W związku z powyższym respondenci z obszarów wiejskich województwa podkarpackiego zostali poproszeni o dokonanie subiektywnej oceny sytuacji gospodarczej gminy, w której mieszkają. Wyniki przeprowadzonych badań różnicuje zarówno płeć, jak i wiek ankietowanych (rysunek 3).

Rysunek 3. Ocena sytuacji gospodarczej gminy z uwzględnieniem płci i wieku respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W każdym z analizowanych przedziałów wiekowych, zarówno kobiety, jak i mężczyźni najczęściej wskazywali, że ich zdaniem gmina, w której mieszkają, rozwija się przeciętnie. Odpowiedzi takich udzieliło ponad 63% kobiet w wieku 60–69 lat, 52% w wieku 70–79 lat oraz 42% w wieku powyżej 80. roku życia. W przypadku mężczyzn na przeciętny rozwój gminy wskazywało 46% ankietowanych w wieku 60–69 lat, 51% w wieku 70–79 lat i 54% w wieku powyżej 80 lat. Zauważyć można jednak, iż wraz z wiekiem zdanie respondentów istotnie się zmienia. Opinie te różnicują się również dla poszczególnych płci. Kobiety wraz z wiekiem tracą zainteresowanie sprawami gospodarczymi gminy, co można pośrednio wnioskować z rosnącej liczby wskazań „nie mam zdania”. Odpowiednio do analizowanych przedziałów wiekowych zdanie takie deklaruje 14%, 31% i 39% kobiet. Może to świadczyć o sukcesywnym wycofywaniu się osób starszych z aktywnego życia

społeczno-gospodarczego w swoich miejscowościach, co jest częstym zjawiskiem społecznym. Dla mieszkanki obszarów wiejskich zauważalny jest również spadek opinii pozytywnych, iż gmina rozwija się dynamicznie i dobrze (od 22% wskazań dla osób w wieku 60–69 do 8% dla przedziału wiekowego powyżej 80. roku życia). Koreluje z tym wzrost negatywnych opinii, tj. „nie widzę w gminie zmian, w gminie jest źle”. Zdanie takie ma tylko 1% respondentek w wieku 60–69, natomiast w wieku powyżej 80. roku życia jest to już 11% wszystkich opinii. Zatem ocena kobiet sytuacji gospodarczej gminy wraz z wiekiem spada, przy jednoczesnym wzroście braku zainteresowania tym obszarem życia.

W przypadku mężczyzn pozytywna ocena sytuacji gospodarczej gminy wraz z wiekiem respondentów początkowo rośnie (od 19% wskazań w wieku 60–69 lat do 25% w wieku 70–79 lat), a następnie maleje do 10% wskazań dla przedziału wiekowego powyżej 80. roku życia. Jednocześnie, wraz z wiekiem, nieznacznie spada udział opinii negatywnych wśród mężczyzn. Złą sytuację gospodarczą w gminie zamieszkania dostrzega 10% respondentów w wieku 60–69 lat, 8% w wieku 70–79 lat oraz 7% w wieku powyżej 80 lat. Mężczyźni, rzadziej niż kobiety, udzielali odpowiedzi, iż nie mają zdania na temat sytuacji gospodarczej zamieszkiwanej gminy, różnicę tę najbardziej widać w przedziałach wiekowych 70–79 lat (w porównaniu z kobietami mniej o 15 p.p.) oraz w wieku ponad 80 lat (w porównaniu z kobietami mniej o 10 p.p.). Również, odmiennie niż w przypadku kobiet, mężczyźni wraz z wiekiem częściej wskazywali, iż rozwój swojej gminy uważają za przeciętny. Odpowiedzi takich udzieliło 46% mężczyzn w wieku 60–69 lat, 51% w wieku 70–79 oraz 54% w wieku powyżej 80. roku życia.

Oczekiwanie przez seniorów pozytywnych zmian w rozwoju gmin związane jest z dążeniem do zaspokojenia ich potrzeb. Potrzeby poszczególnych osób mogą być definiowane m.in. jako obszary, których zaspokojenie lub realizacja są niezbędne do utrzymania określonego standardu funkcjonowania jednostki (*Encyklopedia Socjologii*, 2000, s. 160–163). Niejednorodność grupy społecznej, którą stanowią seniorzy, oznacza również różnicę w odczuwanych i realizowanych przez nich potrzebach. Zaspokojenie oraz zakres potrzeb osoby starszej są kształtowane w dużym stopniu przez jej sytuację: zdrowotną, ekonomiczną oraz społeczną (Miszczuk, 2024, s. 63–64). Klasyfikacje potrzeb seniorów obejmują zarówno potrzeby podstawowe, tj. związane przede wszystkim z sytuacją ekonomiczną, stanem zdrowia i korzystaniem z usług ochrony zdrowia, mieszkaniem oraz sytuacją rodzinną, jak i potrzeby psychiczne m.in. przynależności, bezpieczeństwa, uznania oraz potrzeby kulturalno-edukacyjne (Spyrka-Chlipała, 2014, s. 239–245). Osoby starsze mogą oczekiwać od kręgu swoich najbliższych oraz od społeczeństwa, że pomogą im w ich realizacji (Strzelec, 2008, s. 179).

Zgodnie z definicją Globalnej Sieci Miast i Gmin Przyjaznych Starzeniu Światowej Organizacji Zdrowia (*The WHO Global Age-friendly Cities and Communities Network*) miasta i gminy przyjazne seniorom to te, które wspierają ak-

tywne starzenie się. Możliwe jest to poprzez zapewnienie optymalnych warunków ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i partycypacji w celu podniesienia jakości życia osób starzejących się. W praktyce dostosowuje się struktury i usługi tak, aby były dostępne ludziom starszym i odpowiadały na potrzeby mieszkańców ze zróżnicowanymi potrzebami i możliwościami (World Report..., 2015, [http](http://)). Zatem kolejnym analizowanym obszarem opinii respondentów były zagadnienia związane z oceną działalności samorządu w zakresie stwarzania dogodnych warunków obsługi mieszkańców w placówkach urzędów gmin, dbania o infrastrukturę dla przemieszczania się na terenie gminy, dbania o infrastrukturę rekreacyjno-sportową oraz reagowania na potrzeby mieszkańców.

Biorąc pod uwagę wszystkie opinie, respondenci (niezależnie od płci, wykształcenia i sytuacji materialnej) najlepiej ocenili w swoich gminach działania władz lokalnych związane z obsługą mieszkańców w placówkach urzędów gmin; następnie dbałość o infrastrukturę transportową oraz infrastrukturę rekreacyjno-sportową. Najslabiej mieszkańcy obszarów wiejskich w województwie podkarpackim oceniają zdolność władzy lokalnej do reagowania na potrzeby mieszkańców (tabela 3).

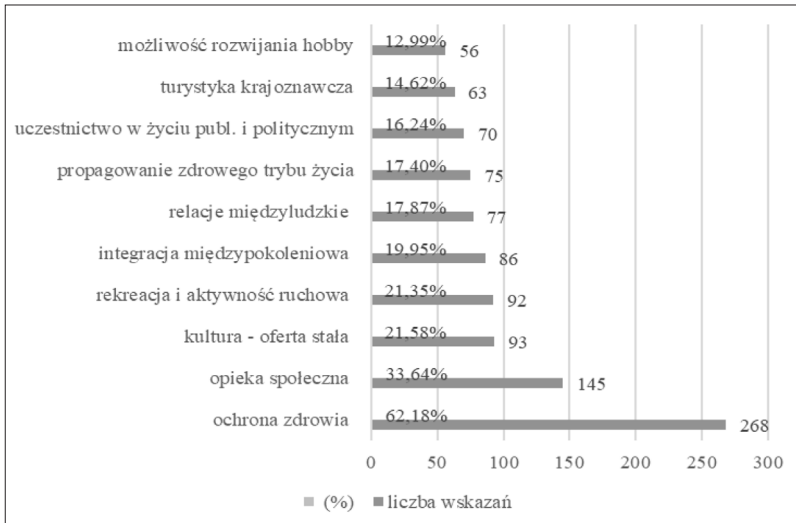
Tabela 3. Średnia ocena działalności samorządu gminy w opinii respondentów

Wyszczególnienie	Stopień w jakim samorząd gminy*:			
	stwarza dogodne warunki obsługi mieszkańców w placówkach urzędu	dba o infrastrukturę dla przemieszczania się na terenie gminy	dba o infrastrukturę rekreacyjno-sportową	reaguje na potrzeby mieszkańców
Ogółem	3,25	3,17	3,14	3,02
Płeć:				
kobiety	3,21	3,16	3,20	2,99
mężczyźni	3,29	3,18	3,07	3,06
Wykształcenie:				
gimnazjalne lub niższe	3,11	3,24	3,27	3,11
zawodowe	3,25	3,17	3,09	3,00
średnie	3,35	3,13	3,10	3,02
wyższe	3,24	3,14	3,27	3,00
Sytuacja materialna – żyje mi się:				
bardzo dobrze	3,19	3,38	3,81	3,22
dobrze	3,31	3,24	3,15	3,08
przeciętnie	3,20	3,07	3,04	2,92
skromnie	3,23	3,16	3,05	3,02

* ocena w skali 1–5, gdzie 1 oznacza bardzo mały stopień, 5 – bardzo duży stopień

Źródło: opracowanie własne.

Odpowiednie zdefiniowanie potrzeb seniorów oraz zaspokajanie ich poprzez stosowanie narzędzi polityki senioralnej w środowiskach lokalnych może w znacznym stopniu przyczynić się do poprawy warunków życia osób starszych (tym samym całego społeczeństwa). W tym kontekście, do obszarów deficytowych sfer życia, respondenci na pierwszym miejscu zaliczyli ochronę zdrowia. Jest to najważniejszy aspekt dla 62,2% ogółu ankietowanych. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni są zgodni w swoich opiniach, iż jest to dla nich priorytet. Jeśli chodzi o zróżnicowanie tej opinii w poszczególnych przedziałach wiekowych seniorów zauważyć można, że potrzeba dostępu do wystarczającej oferty z zakresu ochrony zdrowia jest najsilniejsza dla osób powyżej 80. roku życia. Związane jest to zarówno z rosnącymi potrzebami w tym zakresie starszych seniorów, jak i z faktem bardzo częstego wycofywania się z życia społecznego, tym samym inne potrzeby stają się mniej istotne (rysunek 4, tabela 4).

Rysunek 4. Sfery życia z największymi deficytami w stosunku do potrzeb seniorów (liczba wskazań i %)

Źródło: opracowanie własne.

Na drugim miejscu znalazła się potrzeba dostępu do opieki społecznej (33,6% ogółu wskazań). Jest to istotne niezależnie od płci i wieku. Zauważyć można jednak, że najczęściej zwracają na to uwagę osoby o trudniejszej sytuacji materialnej – żyjący ich zdaniem przeciętnie lub skromnie. Kolejne wskazania dotyczyły dostępu do stałej oferty kulturalnej (21,6% ogółu ankietowanych) oraz tych związanych z rekreacją i aktywnością ruchową (21,3%). Te potrzeby zgłaszali najczęściej seniorzy, którzy swoją sytuację materialną określili jako bardzo dobrą. Zainteresowanie tym obszarem aktywności społecznych spadało wraz ze spadkiem odczuwalnego,

subiektywnego poziomu życia ankietowanych mieszkańców obszarów wiejskich województwa podkarpackiego. Dla żyjących skromnie osób wartości te wyniosły 16,6% dla oferty kulturalnej oraz 14,8% dla aktywności ruchowej.

Tabela 4. Sfery życia społecznego z największymi deficytami w stosunku do potrzeb seniorów (% wskazań)

Wyszczególnienie	Płeć (%)		Wiek (%)			Sytuacja materialna, żyje mi się (%):			
	K	M	60–69	70–79	80 i więcej	bardzo dobrze	dobrze	przeciętnie	skromnie
odsetek w grupie (%)	54	46	43	39	18	7	39	39	14
ochrona zdrowia	66,7	56,9	58,7	58,2	67,1	78,1	54,7	66,1	63,9
opieka społeczna	33,3	34,0	32,6	32,6	31,6	25,0	28,2	41,1	32,8
kultura – oferta stała	19,2	24,4	21,2	20,7	20,3	28,1	22,4	21,4	16,4
rekreacja i aktywność ruchowa	21,8	20,8	25,5	18,5	13,9	25,0	22,9	21,4	14,8
integracja międzypokoleniowa	17,9	22,3	23,4	15,8	17,7	18,8	27,6	14,9	13,1
relacje międzyludzkie (w tym relacje rodzinne)	22,2	12,7	16,8	17,9	16,5	25,0	15,9	18,5	18,0
propagowanie zdrowego trybu życia i edukacja zdrowotna	19,7	14,7	15,8	17,9	16,5	9,4	17,6	17,9	19,7
uczestnictwo seniorów w życiu publicznym i politycznym	14,5	18,3	15,8	14,1	19,0	15,6	16,5	16,1	16,4
turystyka krajoznawcza	12,8	16,8	17,4	13,6	7,6	21,9	14,1	14,3	13,1
możliwość rozwijania hobby	12,8	13,2	13,6	14,1	6,3	21,9	12,9	12,5	9,8

Źródło: opracowanie własne.

Istotnym z punktu widzenia zachowania jak najdłuższej aktywności i samodzielności seniorów są kwestie integracji i relacji z młodszymi pokoleniami oraz akceptacji seniorów w ich środowiskach lokalnych. Na deficyty w obszarze integracji międzypokoleniowej zwraca uwagę 20% ogółu ankietowanych. Natomiast poprawy w kwestiach relacji międzyludzkich (w tym relacji rodzinnych) oczekuje 17,9% respondentów. W tym wypadku występuje różnica pomiędzy kobietami i mężczyznami (odpowiednio 22,2% i 12,7% wskazań). Na dalszych pozycjach znalazły się potrzeby seniorów w obszarze: propagowania zdrowego trybu życia i edukacji zdrowotnej (17,4%), uczestnictwa seniorów w życiu publicznym i politycznym (16,2%), turystyki krajoznawczej (14,6%) oraz możliwość rozwijania hobby (13,0%).

WNIOSKI

Obserwowane powszechnie zjawisko starzenia się społeczeństwa wyraża się wzrostem liczby seniorów oraz ich udziału w strukturze ludności Polski. Na Podkarpaciu zjawisko to ma szczególne znaczenie na obszarach wiejskich. Proces ten ulega nasileniu i będzie stanowił cechę struktury demograficznej w przyszłości, będąc istotnym uwarunkowaniem zmian rozwoju społeczno-gospodarczego. Tym samym staje się szczególnym wyzwaniem dla strategii działań władz regionalnych i lokalnych województwa podkarpackiego oraz podmiotów odpowiedzialnych za realizację polityki rozwoju obszarów wiejskich. Dotyczy to zarówno poprawy warunków życia ludności, z uwzględnieniem potrzeb coraz liczniejszej grupy seniorów, jak i tworzenia oferty miejsc i usług pozwalających na ich aktywność w lokalnym środowisku. W planowaniu strategicznym rozwoju poszczególnych gmin Podkarpacia koncepcja wykorzystania potencjału osób starszych powinna zajmować ważne miejsce w obszarze celów, priorytetów i działań zmierzających do poprawy jakości życia ludności oraz rozwoju gospodarczego. Istotne jest również różnicowanie inicjatyw lokalnych i przedsięwzięć inwestycyjnych z uwagi na odmienne potrzeby i możliwości samodzielnego funkcjonowania seniorów.

W dokonanej przez osoby starsze ocenie poziomu rozwoju zamieszkiwanej przez nich gminy dominowały przekonania, że rozwija się ona przeciętnie, a wraz z wiekiem respondentów opinia ta pogarszała się zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn. Jednocześnie zauważono zdecydowany spadek zainteresowania sprawami rozwoju gminy wraz z wiekiem, zwłaszcza wśród kobiet. Zatem potwierdziła się pierwsza hipoteza badawcza, iż seniorzy zamieszkujący obszary wiejskie województwa podkarpackiego dostrzegają słaby rozwój gospodarczy gmin, a wraz z wiekiem ich opinie w tym zakresie stają się coraz bardziej krytyczne, dlatego też w działaniach samorządów lokalnych należy zwracać uwagę zarówno na inwestycje i inicjatywy wspierające ogólny rozwój gminy, jak i te odpowiadające specyficznym potrzebom osób starszych. Zróżnicowanie opinii wśród wyodrębnionych grup wiekowych seniorów wskazuje, iż szczególną grupą wymagającą uwagi stają się osoby powyżej 80. roku życia, których liczebność będzie wzrastać w kolejnych latach.

Jakość życia ludności determinowana jest m.in. aktywnością samorządów lokalnych, które dbają zarówno o dogodne warunki obsługi mieszkańców, jak i o rozwój infrastruktury. Wyniki badań wskazują, iż seniorzy najwyżej oceniali obsługę mieszkańców w placówkach urzędów gmin, jednocześnie podkreślając słabą zdolność reagowania władz na ich potrzeby.

Respondenci, określając deficyty swych potrzeb, potwierdzili drugą hipotezę zakładającą, że seniorzy zgłaszają deficyty w obszarze zaspokojenia zróżnicowanych potrzeb, a zmienność ich poglądów determinowana jest płcią, wiekiem, wykształceniem i sytuacją materialną. Zdecydowanie potrzeby w zakresie ochrony zdrowia okazały się dominującymi. Największy deficyt w tym zakresie częściej wskazywały kobiety

niż mężczyźni, natomiast biorąc pod uwagę wiek – problem ten zgłaszali głównie najstarsi seniorzy. Dotyczyło to osób zarówno w bardzo dobrej, jak i w trudnej sytuacji materialnej. Na deficyt w zakresie opieki społecznej w większym stopniu wskazywali mężczyźni. Wyniki porównywalne były we wszystkich grupach wiekowych, natomiast w największym stopniu obszar ten wskazywały osoby oceniające swoją sytuację materialną jako przeciętną. Należy podkreślić, iż dla seniorów ważne są również inne obszary ich codziennego funkcjonowania w gminie. Dostrzegają m.in. większe potrzeby dostosowania oferty związanej z rekreacją i aktywnością ruchową oraz oferty kulturalnej. Zgłaszali to głównie młodszy seniorzy oraz ci, którzy dobrze lub bardzo dobrze oceniają swoją sytuację materialną. Ponadto ważnym aspektem, głównie dla kobiet, jest budowanie relacji międzyludzkich i integracja międzypokoleniowa. Konieczne jest zatem dostosowanie działań lokalnych, szczególnie na rzecz najstarszych seniorów, poprzez podejmowanie zarówno inicjatyw zmierzających do udoskonalenia oferty usług z zakresu ochrony zdrowia i opieki społecznej, jak też pozostałych obszarów funkcjonowania gmin wiejskich w analizowanym województwie.

Zdecydowanie niekorzystnym zjawiskiem jest spadek zainteresowania seniorów życiem społecznym i udziałem w kształtowaniu priorytetów rozwoju lokalnego. W obliczu przemian demograficznych to właśnie ich aktywność oraz jak najdłuższe zaangażowanie w tym zakresie pozwalają wpływać na rodzaj inwestycji lokalnych, większą dostępność usług senioralnych oraz lepsze ich dostosowanie do potrzeb rosnącej liczby osób starszych, a tym samym, zgodnie z założeniami koncepcji budowy gmin i społeczności przyjaznych starzeniu się, poprawiać jakość życia wszystkich mieszkańców.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczyk, M., Betlej, A. (2021). Social determinants of digital exclusion in an ageing society: The case of Poland. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(3), 122–135. DOI: 10.9770/jesi.2021.8.3(7).
- Encyklopedia Socjologii. Tom 3.* (2000). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2022 r.* (2023). Warszawa: Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.
- Iparraguirre, J.L. (2019). The silver economy. W: J.L. Iparraguirre, *Economics and Ageing* (s. 445–469). Londyn: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-29013-9_12.
- Jakość życia osób starszych w Polsce.* (2020). Warszawa: GUS.
- Jurek, Ł. (2015). Indeks aktywnego starzenia się jako narzędzie ewaluacji polityki senioralnej. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica*, 4(315), 42–53. DOI: 10.18778/0208-6018.315.04.
- Kubejko-Polańska, E., Szpyrka, K. (2022). Wybrane czynniki ryzyka w srebrnej gospodarce. W: M. Sołtysiak (red.), *Oblicza ryzyka w działalności podmiotów rynkowych* (s. 75–87). Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej.

- Maj-Waśniowska, K., Jedynek, T. (2020). The Issues and Challenges of Local Government Units in the Era of Population Ageing. *Administrative Sciences*, 10(2):36, 1–22. DOI: 10.3390/admsci10020036.
- Miszczuk, R. (2024). Potrzeby seniorów w świętokrzyskich uniwersytetach trzeciego wieku. *Spoleczeństwo. Edukacja. Język*, 19, 59–72. DOI: 10.19251/sej/2024.19(5).
- Morrow-Howell, N. (2010). Volunteering in later life: Research frontiers. *The Journals of Gerontology. Series B. Psychological Sciences and Social Sciences*, 65(4), 461–469. DOI: 10.1093/geronb/gbq024.
- Pasek, A. (2019). Badania sondażowe – technika badania opinii społecznej. Analiza przypadków. *Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych*, 1(23), 49–60.
- Pikuła, N.G. (2021). Aktywność społeczno-edukacyjna jako czynnik zmiany i rozwoju osób starszych. *Praca Socjalna*, 3(36), 127–141.
- Polityka społeczna wobec osób starszych do 2030*. (2018). Warszawa: Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.
- Raport: Diagnoza dotycząca podejmowania aktywności edukacyjnej wśród seniorów i jej znaczenia dla ich jakości życia oraz określenie niezbędnych czynników i warunków do optymalnej efektywności działań w obszarze edukacji senioralnej w Polsce w oparciu o przegląd najnowszej literatury naukowej krajowej i zagranicznej. (2024). Lublin: Fundacja PAN.
- Słabiak, T. (2023). Realizacja polityki senioralnej w Polsce – wprowadzenie w tematykę. *Homo et Societas*, 7(2022), 92–106. DOI: 10.4467/25436104HS.22.011.17354.
- Spyrka-Chlipała, R. (2014). Uwarunkowania i struktura potrzeb życiowych seniorów. *Roczniki Teologiczne*, 61(1), 235–247.
- Stanny, M., Komorowski, Ł., Rosner, A., Mróz, A. (2022). Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap IV. Synteza. Warszawa: Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Strzelec, M. (2008). Potrzeby osób w podeszłym wieku w nauczaniu Jana Pawła II. W: R. Konieczna-Woźniak (red.), *Dorosłość wobec starości. Oczekiwania – Radości – Dylematy* (s. 179–186). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Sytuacja osób starszych w Polsce w 2022 r.* (2023). Warszawa: GUS.
- Uchwała nr 238 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia dokumentu „Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020” (M.P. z 4 lutego 2014 r., poz.118).
- Uchwała nr 161 Rady Ministrów z dnia 26 października 2018 r. w sprawie przyjęcia dokumentu „Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – Uczestnictwo – Solidarność” (M.P. z dnia 30 listopada 2018 r., poz. 1169).
- Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz.U. z 2015 r., poz. 1705).
- Wieczorkowska, M. (2020). Osoby starsze i ich potrzeby jako wyzwanie dla edukacji i rynku pracy. *Folia Oeconomica Acta. Universitatis Lodzianensis*, 1(346), 125–143. DOI: 10.18778/0208-6018.346.08.
- World Report on Ageing and Health. (2015). Geneva: World Health Organization. Pobrane z: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565042/> (2025.05.21).
- Wrzochalska, A. (2024). Sytuacja demograficzno-społeczna mieszkańców wsi u progu trzeciej dekady XXI wieku. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 2(116), 5–22.